

LUNDS
UNIVERSITET

Lunds universitet
Historiska institutionen
HISK37
Examinator: Martin Dackling
Handledare: Dick Harrison
Plats och datum: Zoom, 2021-06-01

”I skåningar, hvor er I dog et utaknemmeligt folkeslag!”

En kvalitativ textanalys av Skånes och skåningarnas roll i
Saxo Grammaticus Gesta Danorum.

Timmy Jardeskog

Innehållsförteckning

Inledning	1
Syfte och frågeställning.....	1
Forskningsläge.....	2
Källmaterial och avgränsningar.....	6
Metod och disposition.....	7
Teoretiskt ramverk.....	8
Historisk bakgrund och kontext	10
<i>Danmark och Skåne</i>	10
<i>Den världsliga makten</i>	11
<i>Kyrkan</i>	11
<i>Saxo Grammaticus</i>	12
Analytisk undersökning	13
Del 1 – Den danska kristna monarkin bildas.....	13
<i>Skåne blir intressant</i>	13
<i>Skåne och den Estridska ätten</i>	15
<i>Konflikter och Skånes etablering som maktfaktor</i>	18
<i>De besvärliga skåningarna</i>	21
Del 2 – Valdemar den stores och Absalon Hvides tid.....	22
<i>Den skånska allmogens resning</i>	22
<i>Sprickan mellan Skåne och det danska riket växer</i>	24
<i>Konflikternas kulminering</i>	28
Sammanfattning och slutsatser	31
Litteratur och källor	35

Inledning

Jag har alltid varit intresserad av vikingatiden och medeltiden. Det var den tid då dagens nationer började stöpas och som gav grunden till det geopolitiska landskap vi har idag. Utöver mitt intresse för vikingatid och medeltid, har jag tenderat att intressera mig för historia som ligger nära rent geografiskt. I undertecknads egenskap av skåning ledde denna kombination av intressen till föreliggande val av ämne.

Danmarks vikingatida och medeltida historia är fylld av politiska maktspel och våldsamma konflikter. I det danska riket har Skåne under största delen av historien varit en självklar del – i alla fall när vi tittar i backspegeln. Men under den röriga tid då Danmarks riksbygge inleddes var det däremot inte på något sätt självklart att landskapet skulle stå under den danska övermaktens lydnad. Den skånska befolkningen hade under århundraden klarat sig själva och på egen hand löst olika konflikter och spörsmål. Nu stod man inför en ny sorts övermakt. En övermakt som med hjälp av skatter och andra pålagor aspirerade på skåningarnas öde. När denna nya kungamakt dessutom tog hjälp av den nya kristna tron var Skånes frihet verkligen satt på spel. Skåne gick från att vara periferi till att bli ett av de viktigaste landskapen inom det danska riket. Men vägen dit var allt annat än rak. Istället präglades den av kungamord, kyrkligt maktspel och bondeuppror.

Föreliggande undersökning ämnar undersöka detta maktspel mellan kungar, kyrka, stormän och allmoge utifrån den danske medeltidskrönikören Saxo Grammaticus enorma verk *Gesta Danorum*. Under den undersökta perioden skedde stora förändringar i den politiska kultur som omfamnade området i dagens södra Skandinavien. Det är min ambition att belysa Skånes och skåningarnas roll i detta politiska maktspel och därmed bidra till en bredare diskussion angående den danska medeltida riksbyggnaden.

Syfte och frågeställning

Syftet med föreliggande undersökning är att, över den tid källan behandlar och utifrån ett antal aspekter, belysa Skånes och skåningarnas roll i Saxo Grammaticus verk *Gesta Danorum*. Skåne har under största delen av historien varit inlemmat i de danska regenternas rike. Lika självklart som att Skåne idag är svenskt, lika självklart var Skåne under hundratals år danskt. Mitt syfte är att undersöka Skånes och skåningars ställning inom ramen för det danska riket genom en fallstudie av *Gesta Danorum*. Detta vill jag göra för att kunna ansluta min undersökning till en större diskussion om en dansk vikingatida och medeltida riksbyggnad. För att göra detta utgår

jag från ett antal konkreta frågeställningar som täcker de flesta av de sociala grupper som levde och verkade i området:

- På vilket sätt regerades Skåne enligt Saxo – hade man tidvis egna kungar eller styrdes man hela tiden av de danska kungliga överhuvudena?
- Hur framställs stormännens och storböndernas maktställning i Skåne i relation till kungamakten?
- Vilken roll spelade Skånes kyrkliga auktoriteter när det kom till frågor om politisk makt i det danska riket?
- Hur framställs de skånska böndernas ställning?
- Finns det en generell tendens att framställa Skåne och skåningar på ett visst sätt?

Forskningsläge

Kurt Johannesson, som var professor i retorik i Uppsala, har i sin bok *Saxo Grammaticus: komposition och världsbild i Gesta Danorum* från 1978 genomfört en textanalys av *Gesta Danorum* i vilken han inriktat sig på retoriken och det språkliga hantverket. Hans tes går ut på att Saxo var en man av sin tid och sin kontext, det vill säga att han var påverkad av både omgivningen och uppdragsgivaren Absalon när han skrev sitt verk. Dessutom lär *Gesta Danorum* ha skrivits under en längre tidperiod och det är inte helt självklart att allt skrivits i den ordning som böckerna i det färdiga verket slutligen presenterades. Med skarpa och ibland djärva slutsatser dekonstruerar Johannesson Saxos sätt att skriva i förhållande till den tidsanda den skrivits i. Johannessons huvudsakliga fokus är inte på något vis på Skåne, men då Skåne var en självklar del av Danmark berörs landskapet ofta i boken. Exempelvis skriver han kort om det skånska upproret 1180-1182, som ska ha varit en reaktion på den mäktiga Hvidesläktens kraftfulla frammarsch i Skåne. I Johannessons bok framställs de skånska bönderna generellt som upproriska och besvärliga och när kung Valdemar vill slå ner skåningarna med våld är det istället Absalon som, tack vare sin diplomatiska förmåga, får slut på upproren.¹

Birgit Strand var historiker och professor vid Norges teknisk-naturvetenskapliga universitet i Trondheim. Hon har i sin avhandling *Kvinnor och män i Gesta Danorum* (1980) undersökt Saxos verk ur ett kvinnoperspektiv. Syftet har varit att ta reda på hur och i vilken omfattning Saxo skildrar kvinnor och den tidigmedeltida kvinnosynen. Både den kyrkliga (sakrala) och den världsliga (profana) aspekten tas hänsyn till och analyseras på ett grundligt sätt. Man kan

¹ Johannesson, Kurt, *Saxo Grammaticus: komposition och världsbild i Gesta Danorum*, [Lärdomshistoriska samf.], Uppsala 1978, s. 297-304.

sammanfatta resultatet av hennes undersökning med att även om Saxo tillskriver kvinnorna såväl större betydelse som mer utrymme åt kvinnorna än vad hans kollegor gör, är det ändå den gängse uppfattningen av medeltida kvinnor som dominerar. Strand menar att förklaringen till detta till stor del ligger i den prägel kyrkan satt på Saxos författarskap.²

Samma Birgit (men nu med nytt efternamn, Sawyer) har i tidskriften *Scandia* (1985 51:1), genom en lång artikel, anslutit till både sin egen bok *Kvinnor och män i Gesta Danorum* och Johannessons tämligen hermeneutiska analys av *Gesta Danorum*s disposition och bakomliggande upplägg. De huvudsakliga frågorna i artikeln är hurvida Saxo framlägger sin egen, Absalons eller kung Valdemars åsikter och tankar, samt hur relationen mellan dessa individer såg ut. Av stor vikt för min egen undersökning är Sawyers diskussion om hur splittrat det danska riket faktiskt var under hela den undersökta perioden och inte enbart under den tidigare delen. Hon poängterar till exempel att ”ett tredje hot mot valdemarernas riksbyggnad var splittringen på hemmaplan, till att börja med landskapspartikularismen. Jyllandare, själländare och skåningar uppfattade sig som olika folk, och den danska ”nationen” var vid denna tid en fiktion utan verklighetsförankring och bör [sic!] som sådan hemma i propagandans värld”.³

Lars Hermanson är professor i historia vid Göteborgs universitet. Hans huvudområde är vänskap, kärlek och brödraskap i de nordeuropeiska samhällena under perioden 900-1300. Han har undersökt Saxo från ett vänskapsperspektiv, vilket resulterat i en artikel i *Historisk tidskrift* (2003:4).⁴ Utifrån Saxos erkända beundran av Ciceros romersk-antika sätt att se på vänskap, studerar Hermanson vänskapsrelationerna mellan dels Biskop Vilhelm och Sven Estridsen, dels Absalon Hvide och Valdemar den store. Argumentet i texten går ut på att de danska kungarnas vänskapsband till, vad Hermanson kallar, Skjalmgrupperingen lade grunden till den politiska utveckling Danmark fick under medeltiden. Skjalmgrupperingen syftar till det nätverk av magnater som på ett eller annat vis samarbetade och som utgick från Hvideättens stamfader Skjalm Hvide. Enligt Hermanson kan man ur *Gesta Danorum* tydligt utläsa en betoning på vikten av vänskapsbandet mellan de danska kungarna och Skjalmgrupperingen. Detta vänskapsband lär ha varit betydligt mer fruktbart för rikets politiska utveckling än det mellan kungen och hans egna släktingar, vilket enligt Hermanson pekar mot att Saxo, snarare än ett

² Strand, Birgit, *Kvinnor och män i Gesta Danorum*, Historiska institutionen, Göteborgs universitet, Diss. Göteborg: Univ., Göteborg 1980, s. 226-231.

³ Sawyer, Birgit, Saxo-Valdemar-Absalon, *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, (51:1) 1985, s. 41.

⁴ Hermanson, Lars, Vänskap som politisk ideologi i Saxo Grammaticus *Gesta Danorum*, *Historisk tidskrift*, 2003:4, s. 526-548.

arvskungadöme, förespråkade en tanke om valkungadöme. Detta är något även Sawyer instämmer i.⁵ I min undersökning blir detta betydelsefullt för att förstå hur och varför Hvidarnas inflytande över Skåne var så stort.

I sin bok *Tolv principper hos Saxo: en tolkning af Danernes bedrifter* (1999)⁶ har Sigurd Kværndrup tolkat *Gesta Danorum* som helhet och tesen går ut på att Saxo disponerat sitt verk utifrån tolv kristna symboliska principer. Dessa principer ska tillsammans symbolisera livet. Människan föds, växer upp och lär sig nya saker under livets gång. Kværndrup, som bland annat var lektor vid Institut for nordisk filologi vid Köpenhamns universitet, har identifierat ett liknande system i Saxos beskrivning av Danmarks historia. Tanken här är att man genom en djup, ibland spekulativ, analys av *Gesta Danorum* kan utläsa ett helhetssystem utifrån olika kristna principer vilket i stora drag ska betyda att det danska rikets positiva utveckling och enande gått hand i hand med kristnandet. Även om denna text främst fokuserar på de tidiga böckerna, har den hos mig introducerat ett nytt, kristet symboliskt sätt att läsa Saxo.

I samlingen *Saxo og hans samtid* (2012) har bidrag från ett antal olika forskare sammanställts och publicerats i syfte att ge idéer och inspiration till nya ingångar till forskningen om Saxo Grammaticus, i synnerhet *Gesta Danorum*. Kasper H. Andersen, fil.dr. vid Aarhus universitet, har bidragit med en diskussion om Saxos användning av termer som *fädernesland* och *folk*. Andersen menar att Saxo använde den sortens termer för att understryka att Danmark faktiskt var ett enat rike, även under sagokungarnas tid. Detta är en del i den propagandistiska stil verket skrevs i. För min del är det särskilt intressant hur Andersen påvisar att invånarna i olika riksdelar skildras som olika folk, trots att Danmark framställs som ett enat rike. Själländare porträtteras på ett betydligt mer positivt sätt än till exempel skåningar.⁷ Kim Esmark, lektor vid Roskilde universitet, bidrar med en problematisering av detaljer i den politiska kultur Saxo framställer. Saxo var en skrivare av sin tid och skrev följaktligen vad dåtidens människor förväntades få läsa.⁸

I sin bok *Kongemakt tog aristokrati* (1945) har Aksel E. Christensen, historiker vid Köpenhamns universitet, undersökt relationen mellan kungamakten och aristokratin inom det

⁵ Sawyer 1985, s. 48.

⁶ Kværndrup, Sigurd, *Tolv principper hos Saxo: en tolkning af Danernes bedrifter*, Multivers, København 1999.

⁷ Andersen, Kasper H., "Fædreland og folk i *Gesta Danorum* – studier i Saxos anvendelse af *patria* og *natio*": Andersen, Per & Heebøll-Holm, Thomas K. (red.), *Saxo og hans samtid*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2012. s. 215-240.

⁸ Esmark, Kim, "Humbug eller hellig handling? – Saxos ritualer": Andersen & Heebøll-Holm (red.), 2012, s. 179-182.

danska riket fram till Kalmarunionens intåg. Även om detta verk inte fokuserar på Saxo Grammaticus är den ändå relevant för min undersökning såtillvida att relationen mellan kungamakt och aristokrati ofta sträckte sig över Öresund och ömsesidigt påverkade hur Skåne uppfattades inom ramen för det danska riket. Christensen menar att Danmark under vikingatiden utgjordes av mer eller mindre självstyrande byar som fattade olika beslut genom att hålla ting. Christensen benämner detta äldre styrelseskick för ”bygdernes isolation”⁹. När man kommer fram till Sven Estridsens tid (ca 1019-1076) identifierar Christensen en brytpunkt där kungen får alltmer inflytande och de lokala stormännen börjar förhandla med kungamakten om delar av makten. Med kristendomens intåg och etablering ruckades maktbalansen ytterligare. Christensen menar att kungamakten och de kyrkliga auktoriteterna på allvar sammanflätades under Valdemarernas tid, i och med vänskapsbandet mellan Valdemar den store och Absalon Hvide.¹⁰

Jag vill även nämna Curt Weibull, som i sin avhandling *Saxo: kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI* (1915) har genomfört källkritiska nedslag i *Gesta Danorum* och på sitt weibullska sätt dissekerat dessa ner till minsta beståndsdel.¹¹ Weibull var historiker och professor och var verksam i både Lund och Göteborg. På liknande sätt har Arthur Stille, professor i historia vid Lunds universitet, undersökt *Saxos skånska stridsskildringar* (1922). Stille har genom noggrann bearbetning av Saxos text framlagt och bedömt rimligheten i Saxos framställning av ett antal strider på skånsk mark. Ett av de slagen rör slaget vid Helge å, där det än idag råder oenighet om var längs Helge å stridigheterna faktiskt utspelade sig.¹²

Den gedigna forskning som genomförts på Saxo Grammaticus har som påvisats främst fokuserat på de övre sociala skikten och dess relationer till varandra. Som tydligt är utifrån det rådande forskningsläget, saknas det fokuserad forskning på Skånes och skåningars ställning inom det vikingatida och tidigmedeltida danska riket. Många av de forskare som undersökt Saxo har sporadiskt berört även landskapet Skåne, men då som en del i ett vidare perspektiv. Skåne och dess invånare har genomgående varit ett av de viktigaste landskapen inom ramen för det danska rikets bildande och förtjänar uppmärksamhet därefter.

⁹ Christensen, Aksel E., *Kongemakt og aristokrati: epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse indtil unionstiden*, Munksgaard, København 1945, s. 19-22.

¹⁰ Christensen 1945, s. 40-67.

¹¹ Weibull, Curt, *Saxo: kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI*, Diss. Lund : Univ., Lund 1915.

¹² Stille, Arthur, *Saxos skånska stridsskildringar*, KVHAA, Stockholm 1922, s. 5-12.

Källmaterial och avgränsningar

Den primära källa jag använt mig av för min analys är krönikören och klerken Saxo Grammaticus stora verk *Gesta Danorum*, översatt från latin till danska av Peter Zeeberg (2015).¹³ Verket finns översatt på ett tiotal språk, dock inte svenska. Anledningen till att jag valt att använda mig av en dansk översättning är att det kan tänkas att danskarna är mer noggranna och grundliga i översättningen av, vad man skulle kunna kalla, deras nationalkrönika. Detta är något Zeeberg själv understryker.¹⁴ Jag anser att jag i skrift behärskar danska och engelska lika bra. *Gesta Danorum* skrevs under decennierna i slutet av 1100-talet och början av 1200-talet och jag har valt detta källmaterial eftersom det är en av de viktigaste källorna till vår kunskap om det berörda området under vikingatid och medeltid. Saxo fick i uppdrag av Absalon Hvide att i skrift berätta Danmarks och danernas historia. Resultatet blev ett cirka 900 sidor stort verk som sträcker sig från forntid till och med att venederna besegras i Pommern 1185. Verket består av 16 böcker, varav de nio första anses vara sagor med sagokungar. *Gesta Danorum* har karaktären av en krönika och är skriven inom ramen av en politisk kultur där syftet är att legitimera och propagandera för centralmaktens maktställning, vilket genomgående måste tas hänsyn till.

Jag har valt att avgränsa mig till de böcker av verket som behandlar skriftligt belagda personer. Det finns två anledningar till detta – den ena är att en analys av hela detta enorma verk aldrig skulle rymmas inom ramen för en kandidatuppsats på grundnivå. Den andra anledningen är att jag anser de sista sex böckerna vara av större relevans för diskussionen om en dansk medeltida riksbildning. Att undersöka sagor och sagokungar utifrån denna analysram riskerar att bli allt för spekulativ och långsökt. Ur ett källkritiskt perspektiv blir avståndet mellan Saxo och tiden för de beskrivna händelserna i de första nio böckerna för stort och berättelserna tappar sin trovärdighet. På samma sätt kan tendensen i de tidigare böckerna ifrågasättas eftersom Saxo, i frånvaro av skriftliga källor, kan ha skrivit just vad som främjade sin egen agenda, utan att ifrågasättas av skriftliga källor.

Vidare vill jag förklara den begrepps- och namnanvändning jag använt mig av. De flesta av de danska kungarna har i efterhand fått tillnamn som relaterar till dåd de utfört, personlighetsdrag de innehade eller något annat som utmärkt kungen i fråga. Jag har här valt att inte vara helt

¹³ Saxo Grammaticus & Mortensen, Lars Boje, *Saxos Danmarkshistorie*, 2. udgave, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 2015.

¹⁴ Zeeberg, Peter, "Translating Saxo": Nyberg, Tore (red.), *Saxo and the Baltic region: a symposium*, University Press of Southern Denmark, Odense 2004, s. 13.

konsekvent med att använda varken deras tillnamn eller deras ”riktiga” namn, vilka oftast börjar med faderns namn och avslutas med *-sen*. Detta har sin förklaring i att många av de kungar som omskrivs i föreliggande undersökning är mer välkända under sina tillnamn än sina fadersnamn, vilket jag anser främjar förståelsen hos läsaren. Begrepp som *stormän*, *hövdingar* och *storbönder* används på olika sätt beroende på i vilken kontext de förekommer, men syftar till samma sociala skikt. Det samma gäller begreppen *allmoge* och *bönder*.

Metod och disposition

Eftersom jag genomför en fallstudie av en enskild författares verk faller det sig naturligt att jag genomför en textanalys där jag använder mig av en kvalitativ metod. När man använder sig av en kvalitativ metod är man ute efter att analysera en texts mening och djupare innebörd.¹⁵ I en textanalys är målet att ta reda på vad författaren menar, snarare än skriver. I mitt fall handlar det om att nysta ut vad Saxo menar när han lägger fram sina berättelser och formuleringar. Som nämnts ovan skrev Saxo i likhet med många andra medeltida historieskrivare på uppdrag av centralmakten, där syftet var maktlegitimerande.¹⁶ Min ambition är att med hjälp av en djupare textanalytisk metod kunna läsa Saxo mellan raderna och på så sätt utläsa på vilket sätt Skåne och skåningar framställs inom ramen för den rådande politiska kulturen.

I analysdelen kommer jag framlägga min undersökning i en kronologisk ordning, med ett antal underrubriker. Jag har valt att presentera min undersökning på detta sätt för att på ett så tydligt sätt som möjligt besvara mina frågeställningar samt visa på den utveckling det danska riket genomgick under den undersökta perioden. Jag anser att det finns en utveckling över tid som blir som tydligast i form av en kronologisk presentation. För att läsaren ska få den kontext som krävs för att förstå vad Saxo skriver tar jag flitigt användning av den litteratur som presenteras i litteraturlistan. Detta gör jag för att läsaren på ett smidigt sätt ska förstå sammanhanget i vilka de händelser Saxo beskriver utspelar sig. Att endast presentera min undersökning genom den valda källan hade gjort framställningen oförståelig för den oinsatte. De slutsatser jag drar och presenterar i min undersökning utgår däremot uteslutande från källan.

¹⁵ Berglund, Louise & Ney, Agneta, *Historikerns hantverk: om historieskrivning, teori och metod*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund 2015, s. 159-161.

¹⁶ Berglund & Ney 2015, s. 27.

Teoretiskt ramverk

Det teoretiska ramverk jag tagit hjälp av i denna undersökning är det koncept man kallar *politisk kultur* och som bland annat framförts i Dick Harrisons bok *The age of abbesses and queens: gender and political culture in early medieval Europe* (1998).¹⁷ Politisk kultur som ett teoretiskt verktyg för att undersöka historiska händelser stammar från 1960-talets sociologiska skola och förknippas således ofta med makt. Vad som utmärker politisk kultur är det ömsesidiga samspel som kan utläsas mellan en folklig kultur på mikronivå och det systempolitiska utfall som efterföljer, på en makronivå. Thomas Denk, professor i statsvetenskap vid Örebro universitet, pekar i sin bok *Politisk kultur* (2009) ut att politisk kultur kan härstamma från den mentalitet som råder i ett samhälle, men blir som tydligast i handlingar.¹⁸ Viktigt att förstå i undersökningar av politisk kultur är skillnaden mellan det aktiva deltagandet i politiken och det indirekta deltagandet. Denk tydliggör detta genom att poängtera att två personer kan ha helt olika förhållningssätt till politikens innehåll, men ändå ha samma förhållningssätt till det större politiska ramverket.¹⁹ Det är alltså detta större politiska ramverk, med dess innehållande handlingar och mentaliteter, som undersöks vid användandet av detta teoretiska verktyg.

Det är viktigt att särskilja *politisk kultur* från *politisk struktur*. Begreppet politisk struktur implicerar ett statiskt system som i sig självt sätter spelreglerna. Politisk kultur är ett vidare begrepp och som innebär att de politiska spelreglerna inte är statiska, utan för all del kan omformas utefter de handlingar och mentaliteter som florerar. Harrison skriver: ”It [political culture] should not be confused with political structure. While it is true that structures to a certain extent determine political action, political action as such engenders the possibility of reshaping the structures.”²⁰ Det som styr förändringarna i den politiska kulturen är, enligt Eva Österberg (1989) de interaktioner som sker mellan olika över- och underordnade parter i förhandlingar om makt. Dessa förhandlingar behöver inte nödvändigtvis ha karaktären av konflikt, utan kan likväl vara fråga om kompromisser.²¹ Vidare bör politisk kultur ses som långsiktiga mönster av handlingar och mentaliteter som slagit rot i ett samhälle, snarare än

¹⁷ Harrison, Dick, *The age of abbesses and queens: gender and political culture in early medieval Europe*, Nordic Academic Press, Lund 1998.

¹⁸ Denk, Thomas, *Politisk kultur*, 1:a uppl., Liber, Malmö 2009.

¹⁹ Denk 2009, s. 18-21.

²⁰ Harrison 1998, s. 61.

²¹ Österberg, Eva, 'Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige: konflikt - kompromiss - politisk kultur', *Scandia*, Lund (55) 1989, s. 75.

tillfälliga taktiker eller strategier, vilket Österberg påpekar i boken *Svensk historia underifrån: tänka, tycka, tro* (1993).²²

Saxo Grammaticus var själv i högsta grad delaktig i den medeltida danska politiska kulturen. Som aktör inom ramen för denna politiska kultur fungerar Saxo både avspeglade och påverkande. Hans sätt att skriva avspeglar det sätt han själv lärt sig betrakta världen på, men även det sätt på vilket hans uppdragsgivare Absalon Hvide beordrat honom att skriva. *Gesta Danorum* ger alltså läsaren en chans att se den danska medeltidens politiska kultur genom Saxos lins. Men Saxo ville samtidigt inte enbart skildra, utan också påverka. Ett verk i denna storlek måste rimligen ha en baktanke och en initiativtagares tro på dess betydelse. Att Saxo får uppdraget att skriva denna krönika just vid sekelskiftet 1100-1200 lär ha förekommit av en vilja att påverka den politiska kulturen till hans egen och Absalons fördel. *Gesta Danorum* kan således läsas i form av ett verktyg för att befästa, utveckla eller på annat sätt förändra den rådande politiska kulturen för Saxos och Absalons vinning.

För att konkretisera ovanstående i föreliggande uppsats kommer jag alltså att använda detta analytiska ramverk som hjälpmedel för att söka svar på mina frågeställningar. Både kungamakten, stormännen, bönderna och de kyrkliga auktoriteterna deltog i en vikingatida och medeltida politisk kultur. Det politiska maktspelet som utspelade sig mellan dessa sociala skikt lär ha satt sin prägel på det sätt den politiska dynamiken, i form av handlingar och mentaliteter, kom att utvecklas. Saxo som aktör i denna politiska kultur och således hans sätt att resonera, propagera och beskriva politiska handlingar kan alltså ge en insyn i den politiska kultur han själv ville avspegla och påverka. För mitt vidkommande är de delar då Saxo berör Skåne och skåningar, inom denna ram, av största vikt. I en vidare diskussion kan en undersökning av detta slag med fördel inorporeras i en större diskussion om en dansk medeltida politisk kultur och riksbildningsprocess.

²² Österberg, Eva, "Vardagens sträva samförstånd": Broberg, Gunnar, Wikander, Ulla & Åmark, Klas (red.), *Svensk historia underifrån [1] Tänka, tycka, tro*, Ordfront, Stockholm 1993, s. 127.

Historisk bakgrund och kontext

Skåne, Danmark, Norden och Nordeuropa under vikingatid och tidig medeltid är en invecklad historia. De nationer vi känner till idag existerade inte, och därmed inte heller Danmark. Den största maktspelearen i Nordeuropa var under denna tid det Tysk-romerska riket, vilket ständigt genomförde framstötningar mot det danska området med målet att utöka sin världsliga och kyrkliga makt. En starkt bidragande orsak till att det Tysk-romerska riket kunde utöva sådan makt var att kungamakten och kyrkan samarbetade. Detta framgångsrika koncept imiterades av omkringliggande riken, däribland Danmark.

Danmark och Skåne

Under den undersökta tidens början utgick det danska riket från Jylland. Inflytandet sträckte sig emellertid över stora delar av södra Skandinavien, inklusive de idag övriga danska öarna, Halland och västra Skåne. Gunnar Wetterberg (2016) skiljer på dessa områden genom att benämna rikets utgångspunkt på södra Jylland för danernas *rike* och resten av områdena för danernas *mark*. Kungen styrde då, så gott det gick, de olika delarna av sitt område med hjälp av ämbetsmän.²³ Dock utgick makten i praktiken snarare från lokala hövdingar och stormän och ibland regionala kungar. Den förste att styra över hela detta område lär ha varit Harald Gormsen (Blåtand), som regerade under andra halvan av 900-talet. När Harald dog övertog, efter intensiva stridigheter, hans son Sven Haraldsen (Tveskägg) makten. Under Svens tid försköts maktens centrum österut, mot Själland och Skåne. Den gamla skånska handelsmetropolen Uppåkra fick konkurrens av det nyetablerade Lund, som med tiden övertog positionen som Skånes politiska och kommersiella mittpunkt. Sven efterträddes i sin tur av sin son, Knut Svensen (den store). Under dessa tre kungar började expansionen, institutionaliseringen och stabiliseringen av det som kom att bli den danska kristna monarkin, inspirerad av det Tysk-romerska riket. Man genomförde erövrings- och plundringståg där man tog bland annat England, som under lång tid skulle förbli inkorporerat i det danska maktområdet. Rika myntfynd i Skåne indikerar att man haft någon sorts kontakt (handel eller plundringståg) även österut.²⁴ Det var under dessa tre kungar kristendomen slog rot i det danska riket. Makten utgick från och med nu inte enbart från det världsliga, utan även från det kyrkliga.

²³ Wetterberg, Gunnar, *Skånes historia I 11500 f.Kr.-1375 e.Kr.*, Bonnier, Stockholm 2016, s. 215.

²⁴ Andersson, Ingvar, *Skånes historia till Saxo och skånelagen*, Norstedt, Stockholm 1947, s. 236-239.

Den världsliga makten

I det splittrade 900- och tidiga 1000-talet utgick den största delen av den världsliga makten från de lokala stormännen och hövdingarna i landsbyarna. Även om det då och då dök upp män som kallade sig för kungar över ett större område, låg den reella makten hos den som ägde mest land. I byarna runt om i Skåne spelade det inte särskilt stor roll vem som kallade sig för kung på andra sidan sundet, eller över Skåne för den sakens skull. Det viktigaste för den vanliga människan var att se till att man inte svalt ihjäl. Vid ting diskuterades och togs beslut i vardagliga spörsmål. Det som främst knöt byarna till den överordnade kungamakten var skatter och ledung. Under 1000-talet stärktes och stabiliserades kungamakten genom att man placerade kungsgårdar runt om i riket, från vilka man utövade sin makt.²⁵ Enligt Ingvar Andersson (1947) betraktades Skåne, i relation till de övriga områdena i det danska riket, som nära nog obetydligt.²⁶ Därefter utgjorde dock Skåne en självklar och betydelsefull del av den danska monarkin. Byar blev till städer och kungsgårdar blev till kungaborgar. Detta, tillsammans med ökad handel, gjorde att den världsliga makten på allvar kunde etablera sig även i Skåne. När centralmakten stärktes expanderade även dess maktområde. Det placerades kungaborgar såväl på Skånes västkust som i de östra delarna – exempelvis i Vä och Tommarp.²⁷ Att kungamakten stärktes betydde att böndernas och de gamla stormännens makt och frihet utmanades, vilket ledde till ständiga konflikter.

Kyrkan

Biskopar kan inom det danska riket beläggas från mitten av 900-talet. Sannolikt har de dock förekommit tidigare än så, i form av kringresande missionärer från England och det Tysk-romerska riket. Från en av de så kallade Jellingstenarna vet vi att Harald Gormsen tog åt sig äran över att ha kristnat danerna.²⁸ Men att kalla Danmark för ett kristet rike på 900-talet är att överdriva. Även om vi vet att det omkring år 1060 satt en biskop vid namn Henrik (antagligen från England) i Lund och en biskop vid namn Eginio (antagligen från Tysk-romerska riket) i Dalby, betyder inte det att alla människor ute i riket blivit kristna.²⁹ Detta var en process som tog lång tid på sig att nå ut i landsbyarna. I början av 1100-talet godkände påven i Rom ett nordiskt ärkebiskopsdöme med säte i Lund. Detta var en stor framgång såväl för de danska kungarna som den danska kyrkan, och tack vare ett allt mer intimt samarbete dem emellan

²⁵ Andersson 1947, s. 246, 310-319; Wetterberg 2016, s. 322-325.

²⁶ Andersson 1947, s. 293.

²⁷ Wetterberg 2016, s. 325-330.

²⁸ Gustafsson, Harald, *Skåne i Danmark: en dansk historia till 1658*, Makadam, Göteborg 2008, s. 23.

²⁹ Wetterberg 2016, s. 263.

kunde centralmakten stärkas avsevärt under 1100-talets gång.³⁰ Att ärkebiskopssätet placerades i Lund visar vilken stor betydelse man faktiskt tillskrev Skåne.

Saxo Grammaticus

Saxo Grammaticus var krönikör och klerk till biskop (och senare ärkebiskop) Absalon Hvide och verkade i slutet av 1100- och början av 1200-talet. Denna tid präglades av fälttåg och politisk oro och man såg därför ett behov av att propagera för centralmaktens överhöghet. För att göra så fick Saxo i uppdrag av sin gode vän Absalon att skriva ner Danmarks historia och danernas bedrifter – *Gesta Danorum*. Att Saxo skriver i syfte att främja stats- och kyrkoetableringen i det danska riket är tydligt i hans sätt att skriva. Under tiden för verkets författande pågick utrikes stridigheter i form av fälttåg och konflikter med bland annat venderna. Dessutom blossade det upp oroligheter inrikes, i synnerhet i Skåne, där stormän och bönder såg sin traditionella maktbalans hotad av den själländska makteliten – Hvideätten, Valdemar den store och senare Knut VI.³¹

³⁰ Gustafsson 2008, s. 24-29.

³¹ Wetterberg 2016, s.425-426. Se även Gustafsson 2008, s. 39.

Analytisk undersökning

Del 1 – Den danska kristna monarkin bildas

Skåne blir intressant

Saxo berättar att skåningarna står beskattade under svensk överhöghet under Harald Gormsens tid och att hans mor, Thyra, var den kvinna som befriade Skåne och skåningarna från de svenska skatteförpliktelserna.³² Det framgår inte ifall det endast var de skånska bönderna som plågades under dessa förpliktelser eller om det till och med var så att de skånska stormännen underställde sig en svensk överhöghet. Någon vidare förklaring hur denna Thyra bar sig åt för att befria skåningarna återges inte heller. Men att Thyra var den kvinna (!) som genomförde skåningarnas befrielse föreslår att hon var en högt ansedd kvinna, antagligen från en mäktig ätt.³³ Att Sverige, Danmark, eller för den sakens skull Skåne, skulle ha ett institutionaliserat skatteväsende under 900-talet är inget som kan beläggas. Det faktum att Saxo uttrycker sig så lär betyda att han ansett skatt vara ett sorts verktyg eller maktmedel som används för att underkuva undersåtar. Att han gör en poäng av att Skåne skulle stå under det svenska rikets skattebörda bör därför läsas som en spegling av den tid i vilken Saxo själv levde, då frågan om skatt var högst aktuell.

Som visat i den historiska bakgrunden berättar Jellingstenen att Harald (Gormsen) gjorde danerna kristna. Enligt Saxo skedde Haralds konversion till den kristna tron under konflikterna med det Tysk-romerska riket. I positiva ordalag berättar Saxo hur Harald, under konflikterna med den stora antagonisten i söder, förskansade sig fred med såväl Gud som tyskarna.³⁴ Att kungarna och de övre sociala skikten runt sekelskiftet 900-1000 övergick alltmer till den kristna tron har framförts i min historiska bakgrund. Saxo understryker detta genom att poängtera att lundensarna håller sina egna gudstjänster i deras egen kyrka.³⁵ Det fanns alltså kyrkoverksamhet i Skåne redan under vikingatiden, i vilken i alla fall den urbana befolkningen deltog. Under samma tid utsågs en storman på Jylland vid namn Odinkar (den äldre) till missionsbiskop.³⁶ Ett av Odinkars uppdrag var att predika den heliga läran i Skåne.³⁷ Att sprida kristendomen, som numera var väletablerad hos de danska kungarna, fungerade alltså som ett verktyg för att på allvar införliva även Skåne och skåningarna i den danska maktsfären.

³² Saxo Grammaticus, bok 10: kapitel: 3.

³³ Wetterberg 2016, s. 218.

³⁴ Saxo Grammaticus, 10:4:1.

³⁵ Saxo Grammaticus, 10:11:6.

³⁶ Wetterberg 2016, s. 248.

³⁷ Saxo Grammaticus, 10:13:1.

Under början av Sven Estridsens regeringstid (ca 1047-1074) hade Skåne så fått sina egna biskopsämbeten, vilka vid denna tid var uppdelade mellan två konkurrerande biskopar – biskop Egino i Dalby och biskop Henrik i Lund. Efter en tids konflikt emellan ska, enligt Saxo, den engelske biskopen i Lund ha avlidit till följd av druckenhets.³⁸ Om det var den verkliga dödsorsaken är dock höljt i dunkel. Den kvarvarande tysk-romerskbördige biskopen och missionären Egino flyttade nu till Lund och övertog år 1065 ämbetet som ensam biskop över Skåne.³⁹ Intill den stora kyrkan i Dalby lär även ha legat ett stort kungligt palats, som enligt Gustafsson använts som kungasäte.⁴⁰ Detta visar på en stark östlig förskjutning av maktcentret i det danska riket – till Skåne. Kyrkan och dess institutioner rotade sig starkare och såg därmed även sin makt öka. Att Sven Estridsen använder sig av själländska och skånska män i slaget vid Nissans mynning 1062, visar på en etablerad kungamakt i Skåne som med all säkerhet utnyttjade den ledningsplikt som innefattade även skåningarna. Samtidigt som Saxo i allt väsentligt nu framställer skåningarna som inkorporerade i det danska kungariket, är det likväl tydligt att det finns en viss grad av förakt mot desamma. I ovan nämnda slag beskriver Saxo hur skåningarna ska ha fegat ur, flytt hem till Skåne och på så sätt varit en bidragande faktor till danskarnas nederlag. Saxo skriver efter att motståndarna fått övertaget:

Da skåningerne så det, mistede de fuldstændig modet, og ganske stille, for ikke at blive afsløret af lyden, brød de flådens sammenhold: de huggede tovværket over, og så snart forbindelsen var brudt, sneg de sig i nattens mulm og mørke væk fra resten af flåden. Derefter tog de flugten med tyste åretag og sneg sig den samme vej tilbage som de var kommet, op ad åens slyngninger.⁴¹

Att Saxo aktivt väljer att poängtera i detalj hur skåningarna fegade ur, visar att han vill ha något sagt; den danska sidan förlorade slaget och man gjorde på grund av skåningarna. Han hade kunnat nöja sig med att avskriva slaget som en förlust, eftersom utfallet blivit det samma, men väljer att göra en poäng av att det var just skåningarna som bröt flottans sammanhållning.

Från att de danska kungarna huserat uteslutande på Jylland har vi alltså nu sett en förskjutning av maktens centrum österut. Själland och Skåne har genom skatter, ledung och framförallt en ny tro successivt vaggats in i den danska kristna monarkin. Med detta följer en långsam förändring i den rådande politiska kulturen. Under förkristen och tidig kristen tid hade den världsliga makten främst legat hos de jordägande stormännen och storbönderna. Att få dessa

³⁸ Saxo Grammaticus, 11:2:2.

³⁹ Andersson 1947, s. 290.

⁴⁰ Gustafsson 2008, s. 28.

⁴¹ Saxo Grammaticus, 11:5:2.

lokala makthavare att avstå sin makt till fördel för en ny delvis kristen överhöghet gjordes inte i en handvändning. Just därför skedde även detta successivt. För att förändra den politiska kulturen i ett område måste, som diskuterats i teoridelen, mentaliteten i området förändras. De konflikter och kompromisser som uppstod mellan olika makttaspiranter under denna tid var början på en sådan förändring.

Saxos sätt att beskriva kristnandet på 1000-talet som ett i det närmaste okontroversiellt medel för kungamakten att underkuva Skåne lär vara högst medvetet. Det speglar det samarbete han själv bevittnat mellan kung Valdemar den store och Absalon Hvide, vilket jag kommer återkomma till. Kristnandet skedde uppifrån och ner, inte tvärtom. Hur lång tid i verkligheten tog för bönder och vanligt folk att bli övertygade kristna går inte att utläsa från Saxos beskrivningar. Att den nya tron fick en rivstart kan alltså förklaras med ett tätt samarbete mellan kungamakt och kyrka, både på ett politiskt och ett personligt plan. Vikten av det personliga vänskapsbandet mellan profana och sakrala makthavare har diskuterats av Hermanson som en av de viktigaste faktorerna till det framgångsrika danska riksbygget.⁴² Under 1000-talet gestaltar Saxo denna vänskap och detta intima samarbete genom biskop Vilhelm av Roskilde och Sven Estridsen. Deras vänskap är så genuin och välbalanserad att man ”snarere må se det som et ligeværdigt venskab end en herres fortrolige forhold til en undersåt.”⁴³ Att man dessutom flitigt började bygga kyrkor runt om i riket framgår likväl av den tyske krönikören Adam av Bremen, som på 1070-talet beskriver Skåne som det kyrkotätaste landskapet inom det danska riket, med över 300 kyrkor.⁴⁴

Skåne och den Estridska ätten

Sven Estridsen lär ha varit en kvinnornas man. Okänt är hur många barn Sven egentligen fick med sina många älskarinnor, men vi vet att fem av dem blev danska kungar. En av dem var Knut den helige, som regerade mellan år 1080 och 1086.⁴⁵ Saxo är noga med att framställa Knut i synnerligen positiv dager, vilket säkerligen har sin förklaring i Knuts ambition att stärka kyrkans makt ute i landsbyarna. De tidigare världsliga domstolarna som leddes på tingen av de lokala stormännen skulle ersättas med kyrkliga domstolar som leddes av sockenprästerna. I allmänhet var det centralmaktens mål att prästerna och biskoparna skulle vördas högre än de lokala stormännen. Knut gjorde också ett försök att övertala den skånska befolkningen att börja

⁴² Hermanson 2003, s. 531-534.

⁴³ Saxo Grammaticus, 11:7:20.

⁴⁴ Gustafsson 2008, s. 26.

⁴⁵ Wetterberg 2016, s. 277, 282-287.

betala tionde till kyrkan. Men eftersom befolkningen ännu inte var tillräckligt invaggade i den nya tron fick Knut ge upp dylika försök.⁴⁶ Dessa försök måste ha uppfattats som ett enormt övertramp i de traditionella stormännens ögon. Att se sina maktförehavanden stjälas ett efter ett kan omöjligt ha tagits lättvindigt. Här kan utläsas en tydlig krock i Saxos sätt att skriva. Den politiska kultur han själv deltog i ligger fortfarande i sin vagga vid tiden för Knut den heliges djärva försök att institutionalisera kristendomen i Skåne. Men den politiska kultur som rått i området började nu ruckas på.

Med kyrkans penetrerande intåg i det lokala maktspelet förändrades inte bara de maktpolitiska handlingarna. Även den rådande mentaliteten inför konceptet *makt* lär ha påverkats. Kyrkan hade kommit för att stanna och därför tvingades den gamla ordningen i konflikt med den nya. Denk anger två viktiga faktorer till förändringar i en politisk kultur – *mentalitet* och *handling*. Det stadie den skånska befolkningen befann sig i vid denna tid hade Denk beskrivit som *apolitisk kultur*, vilket går ut på att individerna än så länge inte har det mentala förhållningssätt till det politiska system som påtvingades dem.⁴⁷ Att detta förhållningssätt hos befolkningen inför politiska konflikter och kompromisser inte sammanflätade med den nya centralmaktens skildras tydligt i Knuts ytterligare försök att införa tiondet; efter att en skånsk storman vid namn Oluf samlat ihop en här för att ställa sig upp mot kungamakten erbjuder kung Knut den upprörda massan ett ultimatum. Antingen betalar man höga böter för det myteri Oluf och hans här står anklagade för eller avger man ett löfte om att betala tionde till kyrkan för all framtid. Oluf och hans mannar är intresserade av ingendera. Saxo redogör, om än 100 år senare, för upprorsmakarnas resonemang i frågan: ”på den ene side ville mange miste alt hvad de havde, hvis de skulle betale bøden, på den anden side ville tiendebetalingen, som skulle gælde i al fremtid, for evigt gøre dem til slaver.”⁴⁸ Att kungen ens var villig att kompromissa och ge ett ultimatum i frågan visar att maktfördelningen mellan stormännen och centralmakten ännu inte var huggen i sten. Här kan man utläsa de förhandlingar – konflikter och kompromisser – Österberg menar utgör ramen för en tids politiska kultur.⁴⁹ De spörsmål som berörde befolkningen togs alltså fortfarande upp på de lokala tingen, utan inverkan av centralmakten. Just detta uppror slutade, enligt Saxo, med att upprorsmakarna jagade iväg kung Knut till

⁴⁶ Saxo Grammaticus, 11:11:6.

⁴⁷ Denk 2009, s. 26-27.

⁴⁸ Saxo Grammaticus 11:14:3.

⁴⁹ Österberg 1989, s. 75.

Odense och slog ihjäl honom i Albani kyrka. När folket fick höra att kungen hade dräpts jublade man över det begångna tyrannmordet.⁵⁰

Efter mordet på Knut den helige efterträddes han av Oluf Hunger som regerade från Knuts död 1086 fram till sin egen död 1095. Under Olufs och hans efterträdare Erik Ejegod (reg. 1095-1103) regeringstid gjorde kyrkan stora framsteg och det var Skåne man satsade på. Redan 1085 övergav kung Knut ett gåvobrev till domkyrkan i Lund, vilket indikerar det skånska stiftets stora betydelse.⁵¹ År 1089 valdes en ny biskop vid namn Asser till biskop i Lund, men den enskilt viktigaste händelsen för kyrkans vidkommande, vid denna tid, var Erik Ejegods resa till Rom 1098. Kung Erik hade på – enligt Saxo⁵² – ogrundade skäl bannlysts av ärkebiskopen i Hamburg. Som svar på bannlysningen begav sig Erik till Rom i hopp om att påven skulle godkänna Lund som ärkebiskopsstift över hela Norden. Påven godkände kungens förfrågan och från och med 1104 fick den nordiska kyrkoprovinsen sin egen ärkebiskop, med huvudsäte i Lund. Att valet av huvudsäte föll på just Lund berodde, enligt Saxo, dels på Assers högt vördade personlighet, dels på Lunds strategiska placering i förhållande till land- och vattenvägar.⁵³ Ärkebiskopen i Lund var nu den kyrkliga överhögheten inte enbart över Danmark, men även Sverige och Norge.

Saxo beskriver en tydlig fokusering av den kyrkliga makten till området kring Öresund. Det kan dock antydvas en viss motvillighet i hans sätt att belysa Skåne och skåningarna, i hans sätt att skriva. När Sven Estridsens yngste son Niels var kung, mellan 1104-1134, genomförde han en misslyckad attack mot vendernas land. I likhet med slaget vid Nissans mynning, som nämnts ovan, framställs även här skåningarna negativt. Saxo berättar att skåningarna är långsamma med att komma till undsättning och att de låter sig sinkas av dåligt väder:

Fuldkommen udhungrede var de, og hvorhen de end vendte sig, så de kun farer og ingen mulighed for undsætning (for skåningerne blev holdt tilbage af uvejr, og Eliv, der var blevet bestukket af Henrik, kom med mange undskyldninger for sin langsommelighed, men forstærkninger kom han ikke med). Og da de måtte opgive at få hjælp fra menneskene, vendte de sig i stedet mod himlen efter beskyttelse, for de ville hellere betro den sidste rest af deres knuste håb til Guds magt end til menneskenes.⁵⁴

⁵⁰ Saxo Grammaticus, 11:15:1.

⁵¹ Wetterberg 2016, s. 279.

⁵² Saxo Grammaticus: "Tilfældigvis havde ærkebiskoppen i Hamborg på samme tid, på grundlag af falske og ubegrundede mistanker, besluttet at Erik skulle lyses i band.", 12:5:1.

⁵³ Saxo Grammaticus, 12:5:2.

⁵⁴ Saxo Grammaticus, 13:2:5.

Återigen poängterar Saxo alltså att skåningarna var värdelösa i strid. Av en eller annan anledning ses skåningarna oftast som en börda i de konflikter som beskrivs. Ovan citerat utdrag hade betytt samma sak och fått samma utfall även utan stycket inom parentes. Men Saxo bemödar sig ändå med att lägga till detta.

Skåne var uppenbarligen, vid denna tid i historien, ett mycket viktigt landskap inom ramen för det danska riket. Dess lokala stormän hade alltmer vaggats in i den nya politiska kultur som höll på bildas. Detta hakar i den diskussion Christensen för om en ruckad maktbalans där kungamakten och stormän mer och mer börjar förhandla med varandra, snarare än att fastna i sina positioner som över- och underordnad.⁵⁵ Wetterberg menar att kyrkan och kungamakten hade lärt sig att istället för att köra över stormännen, använda dem som maktens förlängda armar. De kyrkor stormännen själva uppfört ute i landsbyarna kunde fortfarande betraktas som deras, bara de skötte och underhöll dem för centralmaktens räkning. Detta bland annat i form av att tillsätta präster och ta ut tionde.⁵⁶ Den danska centralmakten, med kyrkan och kungamakten, var nu på god väg att bli en kristen monarki inspirerad av de europeiska stormakterna.

Konflikter och Skånes etablering som maktfaktor

I slutet av ovan nämnda Niels regeringsperiod inleds en rörig och konfliktfylld tid. Med tiden utkristalliserades två sidor i kampen om makten över det danska riket. På ena sidan stod kung Niels och hans son och tronarvinge Magnus. På andra sidan stod Niels brorson (son till ovan nämnda Erik Ejegod) Knut Lavard. Knut, som alltså inte var den rättmätige arvtagaren till kungatronen, växte upp på Själland och uppfostrades av Skjalm Hvide, stamfadern till vad Hermanson kallar Skjalmgrupperingen.⁵⁷ Som bekant skrev Saxo på uppdrag av Absalon, vilken också var medlem av Skjalmgrupperingen. Häri torde anledningen till Saxos positiva ordalag om Knut Lavard ligga. Saxo gör en poäng av att Knut vuxit upp bland goda vänner och med ”Skjalms sønner”.⁵⁸ Knut Lavard mördades på Själland 1131 av sin motståndare Magnus, men stafettpinnen övergick till hans halvbror Erik Emune, som fortsatte kampen om makten i riket. För en tydligare översikt av de olika maktkandidaterna se släktträdet i Wetterberg.⁵⁹

Efter det brutala mordet på Knut Lavard följde intensiva konflikter mellan kung Magnus och hans son Niels på ena sidan och Erik Emune och ärkebiskop Asser på andra. I dessa konflikter

⁵⁵ Christensen 1945, s. 22-24.

⁵⁶ Wetterberg 2016, s. 294-295.

⁵⁷ Hermanson 2003, s. 527-528.

⁵⁸ Saxo Grammaticus, 13:7:1.

⁵⁹ Wetterberg 2016, s. 278.

kom Skåne att spela en betydelsefull roll. Utan att gå in alltför djupt i det invecklade maktspelet som följde kan man sammanfatta det geopolitiska läget som att; Niels och Magnus ansåg sig regera över hela riket, inklusive Skåne. Erik Emune och hans sida kämpade för hämnd för mordet på Knut Lavard, men även med siktet inställt på makten över riket. Med påbackning av framförallt skånska stormän, utgick Eriks kamp från Skåne. Att Magnus hade börjat förhandla och samarbeta med representanter av det Tysk-romerska riket gjorde ärkebiskop Asser i Lund misstänksam, eftersom han fruktade att ärkebiskopsämbetet var i fara. Asser anslöt sig därför till Erik. För att ha den legitimitet som behövdes för att på riktigt utmana Magnus om makten över riket, lät sig Erik av själländarna och skåningarna år 1131 krönas till kung över Själland och Skåne.⁶⁰ Detta var, enligt Wetterberg, första gången Skåne på ett så tydligt sätt hade sin egen kung och som utmanade om makten över hela riket.⁶¹

Sammantaget beskriver Saxo nu Skåne som mer distanserat från övriga Danmark än tidigare. Att Asser, de skånska stormännen och även den skånska befolkningen så tydligt anslöt sig till ena sidan, mot kungamakten, är intressant. Låt vara att man gjorde detta av olika anledningar. Asser var rädd för att förlora sitt ämbete till Hamburg-Bremen. Men de skånska stormännen och bönderna – vad var deras incitament till att stödja Erik Emune hellre än kungen? Johannesson har hos Saxo identifierat ett tämligen ambivalent sätt att beskriva skåningarnas inblandning i dessa händelser⁶²; efter Erik och Assers seger i slaget vid Fodevig den 4 juni 1134, tillskriver Saxo på intet sätt skåningarna en bidragande roll i segern. Detta trots att Erik och Asser lyckats mobilisera både ett skånskt hästberidet rytteri och en skånsk flotta. Istället är det Gud som får äran för slagets utfall: ”I øvrigt vil jeg tro at denne sejr ikke nær så meget skyldtes menneskelig styrke som Herrens hævn for mordet på den fromme mand.”⁶³ Att skåningarna ställer sig på Eriks och Assers sida i konflikten visar att mentaliteten av självbestämmande och den upproriska instinkten av att inte rätta in sig i leden fortfarande var högst närvarande i den skånska politiska kulturen, även in på 1100-talet.

I och med segern vid Fodevig tog Erik Emune (reg. 1134-1137) makten över hela riket och hans maktutgångspunkt från Skåne var inte längre lika påtaglig. Fyra år senare, 1137, avled ärkebiskop Asser i Lund. Skåningarna (oklart om Saxo menar stormännen eller befolkningen i stort) pläderade för insättandet av Assers släkting Eskil som ny ärkebiskop. Detta eftersom

⁶⁰ Saxo Grammaticus, 13:8:4-6.

⁶¹ Wetterberg 2016, s. 303.

⁶² Johannesson 1978, s. 245-246.

⁶³ Saxo Grammaticus, 13:11:10.

Asser gjort så mycket gott för Skåne och riket. Det enda rätta var därför att behålla ämbetet inom samma släkt:

I samme periode døde biskop Asser af Lund, og der opstod nu uenighed mellem kongen og folket om hvem man skulle vælge som hans efterfølger. For skåningerne tænkte på den fremragende indsats Asser havde gjort, og var derfor indstillet på at vælge hans nære slægtning Eskil for at bevare embedet i den samme familie. [...] Meningsforskellene udviklede sig dog ikke til en åben konflikt, for skåningerne holdt deres opfattelse for sig selv af frygt for kongen.⁶⁴

Kung Erik och biskop Eskil hade en historia av ovänskap, vilket bidrog till att kungen istället valde biskop Rike av Slesvig som ny biskop i Lund. Här berättar alltså Saxo att skåningarna backade för en konflikt med kungen på grund av fruktan. Att skåningarna helt plötsligt skulle frukta kungen går helt emot Saxos tidigare sätt att beskriva skåningarna. Med en historia av upproriska och separatistiska tendenser, skulle nu skåningarna alltså ha lagt sig platta inför valet av ny ärkebiskop. Men kort tid senare mördades kung Erik på Jylland. När biskop Eskil nåddes av denna nyhet for han omgående till Skåne för att förskansa sig ärkebiskopsämbetet. Den nytillsatte kungen Erik Lam (reg. 1137-1146) hade inga intentioner av att byta ut den redan tillsatta ärkebiskopen till förmån för Eskil. Men efter att skåningarna nu helt plötsligt, efter kungaskiftet, hotade med krig om inte Eskil blev ny ärkebiskop, tvingades kung Erik godkänna Eskil som ny ärkebiskop 1138.⁶⁵ Här ser man hos Saxo återigen en ambivalent inställning till skåningarna. Han beskriver först skåningarna som rädda för kungen, för att i nästa andetag berätta att man hotade kungen med krig.

Skåningarna ställer sig, under Erik Lams tid, återigen upp mot den centrala kungamakten. I ett försök att ta över makten i Skåne angriper och belägrar kung Eriks kusin, Oluf Haraldsen, Lund. Enligt Saxo ska skåningarna istället för att stå bakom den danske kungen anslutit sig till antagonisten Oluf. Skåningarna utropade till och med Oluf till kung över Skåne.⁶⁶ Även om det är högst tveksamt att Oluf någonsin sågs som regelrätt kung i Skåne finns det ändå belägg som pekar på att han besatt i det närmaste kunglig makt under ett antal år. Dels präglade han egna mynt i Lund, dels återfinns hans namn i skånska kungalängder.⁶⁷ Det är emellertid märkvärdigt att skåningarna återigen tar sig rätten att utropa en egen kung. Kung Erik går dock tillslut vinnande ur konflikten. Under 1100-talet växte städerna i hela riket och blev mer tydligt

⁶⁴ Saxo Grammaticus, 14:1:12.

⁶⁵ Saxo Grammaticus, 14:2:4.

⁶⁶ Saxo Grammaticus, 14:2:6.

⁶⁷ Wetterberg 2016, s. 367.

distanserade från landsbygden. När handeln och hantverken ökade i städerna, fick de gamla storbönderna ytterligare konkurrens i form av ett nytt mäktigt borgerskap. Skillnaden på folk och folk ökade och därmed även konfliktrisen mellan de sociala skikten.⁶⁸

De besvärliga skåningarna

År 1146 dör Erik Lam och ännu en maktkamp inleds om det danska rikets tron. Efter en tids stridigheter blir Knut V kung på Jylland medan Sven Grathe blir kung över Skåne och Själland. Det är alltså tredje gången under 1100-talet Saxo nämner självständiga kungar över Skånelandskapet. Till en början stod ärkebiskop Eskil på Knuts sida och tog alltså strid mot den egne kungen i Skåne. Sven slår emellertid ner Eskils motstånd och låter honom sitta fängslad i domkyrkan i Lund en tid innan de tillslut försonas. Av taktiska skäl skänker Sven betydliga jordegendomar till ärkebiskopsstiftet. Efter påbud från påven i Rom försonades även de båda landskapskungarna Knut V och Sven Grathe temporärt. Tillsammans drar de, med hjälp av sachsiska styrkor, ut på fälttåg mot vendarerna. De själländska och skånska flottorna kommenderas att lägga sig som en skyddande halvcirkel utanför vendarernas kust för att upprätthålla en barrikad av krigsskepp.⁶⁹ Fälttåget blev ett stort misslyckande och återigen menar Saxo att skåningarna uppträdde som feiga och klumpiga. Han skriver:

Skåningerne surrede først deres skibe sammen i en tæt klynge for at de mere frygtsomme af dem ikke skulle have mulighed for at stikke af. Men der gik ikke lang tid før nederlaget var klart, og så begyndte de på må og få at kappe de bånd de havde været så omhyggelige med at knytte. Nogle faldt for sværdet, andre kastede sig i bølgerne for at fremskynde døden.⁷⁰

Trots att både de själländska och de skånska skeppen uppenbarligen brustit i sin uppgift, är det skåningarna som får skulden. Att Saxo vill framställa skåningarna som värdelösa i strid framställs med all önskvärd tydlighet. I detta stycke blir betoningen på skåningarnas feghet än tydligare; istället för att stå upp mot sina motståndare valde många skåningar att hellre slänga sig i vattnet.

Saxo är noga med att skilja på, inte enbart de olika danska områdena, men även dess olika folk. Låt vara att det är underförstått att alla från de danska områdena ses som just danskar, men att han vill särskilja exempelvis själländare och skåningar är tydligt. Andersen har visat att Saxos tendens att framställa själländare i betydligt positivare ordalag än andra, har att göra med att

⁶⁸ Wetterberg 2016, s. 326.

⁶⁹ Saxo Grammaticus, 14:3:6.

⁷⁰ Saxo Grammaticus, 14:3:7.

han skrev på Absalon Hvides uppdrag.⁷¹ Hvidesläkten stammade som bekant från Själland och det låg därför i Saxos intresse att framställa själländarna i positiv dager. Freden mellan de båda kungarna blev inte långvarig. Sven Grathes kusin, Valdemar den store, hade nu blivit vuxen nog att börja lära sig stridens konst. Sven tog Valdemar som sin lärling och tillsammans upptog de konflikten med Knut. Knut kände nu av sin underlägsenhet och sökte uppbackning hos den nytillträdde tysk-romerske kejsaren Fredrik Barbarossa. I Knuts förhandlingar med Barbarossa diskuterades huruvida Danmark skulle bli inkorporerat under det Tysk-romerska riket, med Knut som vasallkung. Sven och Valdemar vägrade ge med sig på dessa premisser. Utfallet blev att Knut tilldelades län på både Jylland, Själland och i Skåne. Det politiska läget i riket blev om möjligt än mer ostabilt efter att en påvlig delegat år 1152 anlät till Norden och infört en separat ärkebiskopsstol i Nidaros, i Norge. Den i Lund sittande ärkebiskopen Eskil blev rasande, men lugnade sig när han blev garanterad att Sverige där emot för all framtid kommer lyda under den lundensiska ärkebiskopen.⁷²

Del 2 – Valdemar den stores och Absalon Hvides tid

Den skånska allmogens resning

Saxos tendens att framställa skåningarna som upproriska och besvärliga tar sig generellt sett tydligast uttryck när de skånska bönderna viker ner sig i strid, samt när de väljer att ta strid mot övermaktens diverse orättvisor. Ett sådant tillfälle var år 1154 då de skånska bönderna gjorde uppror mot dess stormän. Saxo skriver:

I nogen tid efter kom folket i Skåne i strid med sine høvdinge, og de kaldte til ting og samledes under våben i Arnedal. I den landsdel var det nemlig sådan at hver gang folket følte at dets byrder blev ubærlige, satte det sig op mod uretten med magt. Når folket føler at trældommen bliver ubærlig, griber der til våben i fællesskab for at kræve sin frihed.⁷³

Här kan anas en skillnad i Saxos sätt att beskriva denna händelse i jämförelse med tidigare beskrivningar av skåningarna. Saxo ger här en mer rättfärdigad och nästan heroisk bild av de skånska böndernas sätt att hantera de orättvisa bördor som ålagts dem. Här finns en underförstådd medgivenhet över att bönderna blivit pålagda alltför stora bördor. Att ordet

⁷¹ Andersen 2012, s. 225.

⁷² Saxo Grammaticus, 14:8:1-5, 14:9-11.

⁷³ Saxo Grammaticus, 14:13:1.

uretten används föreslår att det som bönderna faktiskt utsattes för var orättvist och att man därför faktiskt hade rätten att *kræve sin frihed*.

Som tidigare visat tenderade kungamakten att bemöta dylika upprorsförsök mot våld. Det hade varit en självklarhet att bönderna minsann skulle veta hut och lyda kungen. Den samhällsutveckling som skett under 1000- och tidiga 1100-talet verkar dock ha medfört en helt ny medvetenhet hos bönderna. En medvetenhet över att de som grupp faktiskt hade ett egenvärde och en makt över sin egen tillvaro. Detta visar sig i kungens sätt att bemöta de skånska böndernas begynnande uppror:

Kongen blev nervøs for at optøjerne skulle udvikle sig til et rigtig alvorligt oprør i hele riget, så for at slå dem ned sejlede han straks over fra Sjælland till Skåne, hvor han mødte frem ved bøndernes ting med en betryggende styrke af krigere. Han var selv ubevæbnet, men havde bevæbnede ryttere med sig for at give indtryk af at han var bange for voldelige overgreb snarere end at have planer om dem selv.⁷⁴

På föreliggande ting närvarade alltså representanter för bönderna, ett antal stormän, representanter för kungen samt kungen själv. Enligt Saxo ska tinget ha varit högljutt och allmänt förvirrat tills dess att en skånsk storman vid namn Toke Signesen tog kommandot. Toke som var en av kungens nära vänner lär ha talat till den upprörda bondehären med lugnande ton och ”formede sine ord sådan at han på en og samme gang i smug talte landets ledes sag og på overfladen tog folkets parti”.⁷⁵ Här verkar det som att kungen spelade sina kort smart. Det hör till saken att samme Toke i efterhand själv straffades av kungen för det uppror som var på väg att blossa upp i Skåne. Att kungen valde att bestraffa samme man som hjälpt honom att på ett diplomatiskt sätt lugna de upprörda bönderna beror, enligt Wetterberg, på en generell misstänksamhet från kungamaktens sida, gentemot de skånska stormännen.⁷⁶

Den politiska struktur som inneburit en strikt hierarkisk ordning i nedstigande led från kungamakt, till stormän, till bönder, hade nu omformats. På grundval av de samhälleliga förändringarna i det danska riket hade nu bönderna vunnit sig en medvetenhet av att man faktiskt hade förmågan att påverka sin egen tillvaro. Denna medvetenhet påverkade det sätt som bönderna agerade på, vilket i sin tur påverkade den struktur i vilken det politiska utfallet blev en följd. Som visat i teoridelen, men som är värt att upprepas, beskriver Harrison detta fenomen: ”While it is true that structures to a certain extent determine political action, political action as

⁷⁴ Saxo Grammaticus, 14:13:1.

⁷⁵ Saxo Grammaticus, 14:13:2.

⁷⁶ Wetterberg 2016, s. 372.

such engenders the possibility of reshaping the structures”.⁷⁷ Istället för att bönderna agerade inom den etablerade politiska strukturen bidrog de istället, genom sina handlingar, till att omforma denna struktur. Dessa handlingar bestod i konflikter i form av förhandlingar och kompromisser.

Wetterberg menar att det är ärkebiskoparna och inte kungarna som dominerar den skånska politiken under 1100-talet.⁷⁸ Kungarna verkar vid denna tid varit mer intresserade av Själland och Jylland än av de skånska landskapen. Att Saxo ofta beskriver Skåne och skåningar i ordalag som *de andra* visar att även han såg Skåne som *något annat*. Den store maktspelaren i Skåne var nu ärkebiskopen, som för övrigt hade sina egna ”skånske tropper”.⁷⁹ Ärkebiskoparna som politisk maktspelare ansågs ha lika stort ansvar för försvaret av riket som för att ”drage omsorg for de hellige handlinger”.⁸⁰ I den världsliga maktsfären hade det vid ett möte år 1157 bestämts att Valdemar den store skulle bli kung på Jylland, Sven Grathe skulle bli kung i Skåne och Knut Magnussen över öarna däremellan. Men den fredliga uppdelningen varade inte länge. Senare samma år, när de tre kungarna hade samlats för fest i Roskilde, hade Sven tänkt ut en plan om att lönmörda sina tronrivaler. Utfallet blev att Knut mördades, men Valdemar överlevde. Denna händelse skulle gå till historien som *Blodsgillet i Roskilde*.⁸¹ Valdemar undkom sårad men i livet och flydde till Jylland. För att en gång för alla göra upp möttes sedan de två kvarvarande tronpretendenterna, den 23 oktober samma år, i ett slag vid Grathe hed, på mellersta Jylland. Sven dödades och Valdemar den store (reg. 1157-1182) blev ensam kung över Danmark.⁸²

Sprickan mellan Skåne och det danska riket växer

Det dröjde inte länge innan kung Valdemar satte sin gode vän Absalon på biskopsstolen i Roskilde. Eskil var fortfarande ärkebiskop och satt som bekant i Lund. Valdemars regeringstid präglades av återkommande fälttåg mot vendarerna, längs Östersjöns sydkust samt Rügen. Vid ett sådant tillfälle befallde Valdemar Eskil i Skåne att samla ihop den skånska flottan och ansluta till fälttåget. Saxo skriver:

Da han [Valdemar] nu – allerede inden han selv var helt rask – havde samlet skåningerne i Lund og forelagde dem befalingen om felttoget, erklærede ærkesbiskop Eskil (som de øvrige havde gjort til deres talsmand) at de ikke

⁷⁷ Harrison 1998, s. 61.

⁷⁸ Wetterberg 2016, s. 373.

⁷⁹ Saxo Grammaticus, 14:16:6.

⁸⁰ Saxo Grammaticus, 14:21:3.

⁸¹ Saxo Grammaticus, 14:17:15-14:18:11.

⁸² Wetterberg 2016, s. 372-373.

havde deres skibe klar til at udføre ordren med så kort varsel. Kongen sagde at de der adlød, skulle have hans velvilje, men de der strittede imod, skulle få hans vrede at føle, og han gjorde de klart at han var så opsat på at gennemføre sine planer at han hellere sejlede af sted med ét eneste skib end opgav felttoget. Og da det gik op for Eskil hvor fast besluttet han var, tilsluttede han sig planen.⁸³

I detta citat finns mycket intressant. Först och främst hade Valdemar alltså på eget bevåg samlat ihop skåningarna i Lund, för att dela ut sina befallningar. Mitt i alltihop kommer Eskil in i bilden och menar att den skånska flottan inte kommer att hinna mobiliseras på den korta tid man fått till förfogande fram till fälttågets planerade genomförande. Eskil som tydligen var skåningarnas *talesman* motsäger alltså kungen och ifrågasätter hans befallningar.⁸⁴ Denna handling visar på ärkebiskopsämbetets tyngd i de politiska frågorna. Att Eskil benämns som talesman för skåningarna visar med all tydlighet att Skåne numera löd under den danske kung Valdemar, snarare än att som tidigare ha haft en egen kung. Detta blir än mer tydligt när Eskil ger med sig på Valdemars vredeshot. Maktkampen och konflikterna mellan kung Valdemar och ärkebiskop Eskil fortsatte länge. Det går till och med så långt att Eskil är beredd att gå i krig mot självaste kungen. Här får dock Absalon rycka in och diplomera lugn hos ärkebiskopen.⁸⁵

Någon gång mellan den 25 februari och den 21 mars 1178 avsade sig ärkebiskop Eskil sitt ämbete och Absalon Hvide övertog ärkebiskopsstolen i Lund.⁸⁶ Han blev den första att inneha två biskopsämbeten samtidigt – som biskop i Roskilde och ärkebiskop i Lund.⁸⁷ Med de goda vännerna Valdemar och Absalon som ett sammanfogande kitt byggdes Danmark successivt upp till att bli ”ett rike, med *en* kyrka och *en* kungadynasti, en fullvärdig medlem i samfundet av kristna riken i kejsarens och påvens Europa.”⁸⁸ Med detta följde en betydligt mer institutionaliserad skatteindrivning, vilket inte uppskattades hos skåningarna. Mellan åren 1180 och 1182 gjorde skåningarna upprepade uppror mot ärkebiskop Absalon och den danska övermakten. De höga skatterna som hade införts blev droppen för skåningarna. Den kunglige skatteindrivaren Åge blev halvt ihjälslagen av den upproriska skånska befolkningen och var tvungen att ta skydd i St. Laurentius kyrka. Allvaret i upproret blir tydligt i Saxos beskrivning:

Folkemængden var gået fuldkommen grassat, og det hele havde udviklet sig til et flammende bål som kun Absalon kunne slukke. Men han ville have lettere ved at slå optøjerne ned mens de stadig var i deres vorden, end når de

⁸³ Saxo Grammaticus, 14:23:2.

⁸⁴ Saxo Grammaticus, 14:23:2.

⁸⁵ Saxo Grammaticus, 14:26:1-7.

⁸⁶ Wetterberg 2016, s. 410.

⁸⁷ Saxo Grammaticus 14:55:8-17, 14:58.

⁸⁸ Gustafsson 2008, s. 35.

var vokset til fuld styrke. Derfor var det helt nødvendigt at han skyndte sig til Skåne, hvis han var interesseret i at forsvare kongens interesser, som var ganske alvorligt truede.⁸⁹

Saxos tilltro till sin vän och uppdragsgivare Absalon är svår att undgå här. Vidare kan det utläsas ur sättet att beskriva denna händelse på att det inte var frågan om en bagatell. Upproret hotade kungamakten på allvar och skulle bemötas som sig bör. Det intressanta här är att istället för att fortsätta på den nyslagna vägen av samtal och kompromiss, menar Saxo att upproret borde slås ned med våld.

Men Absalon kallar de skånska stormännen till ting i Lund för överläggning. Under tinget kan skåningarna, enligt Saxo, inte bete sig som folk. Under ständiga busvisslingar och nedsättande skällsord ger Absalon upp sitt försök och delar istället upp tinget i tre mindre ting för att kunna hantera situationen. Saxo beskriver nedsättande hur försöket att hålla ting gick i stöpet på grund av att skåningarna var för fulla och till och med satt och snarkade på mötet!⁹⁰ Nog för att Saxo genomgående velat framställa skåningarna som allt annat än sofistikerade och politiskt rationella, men här kan skönjas en nedsättande ton mot såväl deras persona. Under de efterföljande tingen gjordes Absalon sällskap av några av de mäktigaste skånska stormännen – vilka Saxo misstänker var pådrivande i upproret – som ett led i att få fram en diplomatisk lösning på det hela. En av dem var Peder Lange. Lange befann sig alltså i en position mellan de båda parterna och hans inställning är talande:

En kæmpestor mand ved navn Peder Lange, fik med nød og næppe ørenlyd – og erklærede så at selv om han var Absalons hirdman, tog han ikke større hensyn til ham end til sine landsmænd, for folkets højhed måtte i hans øjne gå forud for biskoppens embede, og fælleskabet skyldte man større hengivenhed end en enkel mand.⁹¹

De skånska stormännen stod alltså i en position mitt emellan att vara sin övermakt (kung och kyrka) trogna och att vara trogna sitt *folk*. Langes resonemang representerar den utveckling Saxo beskriver från och med dessa skånska uppror. Hans sätt att skriva om Skåne och skåningar övergår mer och mer till att beröra den diskussion Andersen för om *fädernesland* och *folk* i *Gesta Danorum*. Andersen diskuterar den ambivalens de skånska stormännen kände inför

⁸⁹ Saxo Grammaticus 15:4:1.

⁹⁰ Saxo Grammaticus, 15:4:3.

⁹¹ Saxo Grammaticus, 15:4:6.

Hvide-släktens framfart i Skåne. Man ville inte sätta sig upp alltför starkt mot övermakten, men ville samtidigt behålla den lokala makt som man faktiskt fortfarande innehade i landskapet.⁹²

När Absalon informerade kung Valdemar om upproren i Skåne blev kungen rasande. Han ville omedelbart arrangera ett möte med de skånska stormännen för att lösa saken. Saxo återger dessa händelser:

Da de [de skånska stormännen] rejste over til Fyn for at møde kongen, sørgede han [Absalon] for at behandle dem med udsøgt høviskhed på vejen. De ville så have ham til at bede kongen om at afskedige Sakse, Åge, Sune og Esbern, som alle stammede fra andre landsdele, fra deres embeder i Skåne, og erklærede at oprøret udelukkende skyldtes *deres* arrogante opførsel, og at hvis han sørgede for at overføre forvaltningen fra de udlændinge der havde den nu, til indfødte skåninger, ville det straks høre op. Absalon svarade at de åbenbart ikke kunne unde kongen hans magt eftersom de nu forsøgte at fratage ham retten til at uddele len som han selv ville!⁹³

De skånska stormännen ansåg sig alltså ha rätten och tillräckligt stor makt för att begära att kungen skulle avskeda fyra av sina främsta ämbetsmän från sina poster i Skåne. Att man faktiskt vågade begära en sådan sak visar på skåningarnas maktkapital, både politiskt och militärt. Att Absalon är noga med att behandla de skånska stormännen med *udsøgd høviskhed* på vägen kan förstås som en diplomatisk taktik, men kan också vara ett led i Saxos tendens att framställa Absalon som ett diplomatiskt geni. Vidare finns två högst intressanta begrepp i detta citat: *udlændinge* och *indfødte skåninger*. Saxo beskriver alltså kungens och Absalons själländska ämbetsmän som utlänningar i relation till Skåne. Detta betyder att infödda skåningar är något annat, eller inte är samma folk, som själländare. Samtidigt ansåg sig kungen uppenbarligen ha rätt till att utdela län även i Skåne. Sammanfattningsvis sågs nu Skåne, men inte dess befolkning, som en integrerad del i Danmark. Att Saxo beskriver situationen på detta sätt är anmärkningsvärt eftersom hans uppdrag var att skriva hela Danmarks och det danska folkets historia. Att han framlägger denna splittring kan till synes uppfattas som motsägelsefullt, men kan möjligen förklaras i hans generella ambition att framställa själländare i bättre dager än skåningar.

Kung Valdemar gav givetvis inte efter på skåningarnas begäran. Till svars fick kungen då ett ultimatum från de skånska stormännen där de hotade med att släppa vreden lös mot kungen personligen:

Til svar truede de med at slippe hele oprørets vanvid løs imod ham personlig, hvilket var et helt urimeligt overmodigt svar at give. Da kongen spurgte de

⁹² Andersen 2012, s. 227-228.

⁹³ Saxo Grammaticus, 15:4:11.

samme mænd hvordan man bedst kunna få dæmpet gemytterne i Skåne, sagde de at et enkelt brev fra ham selv, med en passende, skønsom blanding af blide og barske ord, ville vare nok til at gøre en ende på optøjerne.⁹⁴

Kungen rådfrågade som synes sina och Absalons nära män hur man på bäst sätt skulle bemöta skåningarnas hot. Rådet man fick var att skicka ett brev med en blandning av blida och barska ord, för att på ett balanserat sätt få skåningarna att lugna ner sig. Råden de fick förespråkade alltså en icke-våldslösning framför en konfrontation med dragna vapen. Sagt och gjort skickade kungen ett brev till upprorsmakarna. Men som följande händelser visar var brevet utformat på ett alldeles för aggressivt sätt, fyllt med hot om vad som skulle ske det fall man inte backade i sitt ultimatum. Saxo skriver att brevet fick motsatt effekt och istället eldade på de upproriska skåningarna:

Kongen fulgte deres opfordring og sendte det skånske folk et brev fyldt med trusler – hvilket kun gav ny næring til oprørets flammende bål. For befolkningen blev rasende over den hårde tone han anvendte i sin henvendelse, og lod deres vrede over hans modige skrivelse få frit løb ved officielt at ophæve enhver ret til at opkræve skatter. Også bispetienden afskaffede de, ligsom de gav præsterne lov til at gifte sig. Samtidigt erklærede de bispestolen for nedlagt og proklamerede at de kunne klare sig med de gudstjenester præsterne holdt. Således satte de sig op mod både Gud og mennesker og forenede foragt for kongen med krænkelser af kirken.⁹⁵

Effekten blev alltså att skåningarna istället utökade sina krav till att kungen även skulle upphäva sin rätt att ta ut skatter i Skåne, att tiondet skulle avskaffas, att prästerna skulle få gifta sig samt att det skånska biskopsämbetet skulle läggas ner, eftersom man lika gärna kunde hålla gudstjänst under de lokala prästerna. Så här politiskt splittrat i relation till den danska övermakten hade Skåne aldrig tidigare varit.

Konflikternas kulminering

Nu fanns det ingen annan utväg för kungen än att ta till gamla tiders taktik och med våld möta de upproriska skåningarna. Vad som fick bägaren att rinna över för kungen var de skånska prästernas vägran att på kungens order stänga alla kyrkor i Skåne, så länge allmogen vägrade betala tionde. Men prästerna kontrade med att ”det var folket, ikke biskoppen, der forsørgede præsterne, og det var folkets gaver og almisser der forsynede dem med deres daglige fornødenheder.”⁹⁶ Prästerna i Skåne såg alltså till sitt eget bästa och argumenterade att de var

⁹⁴ Saxo Grammaticus, 15:4:12.

⁹⁵ Saxo Grammaticus, 15:4:13.

⁹⁶ Saxo Grammaticus, 15:4:24.

mer beroende av folkets allmosor än av biskopens välvilja. Till fastan år 1181 seglade kung Valdemar med sina trupper över till Skåne och en tid av krig och våld följde. Den skånska allmogen slogs för allt vad de var värda mot kungens ryttare. Efter sammandrabbningar vid Dösjebro och Getinge bro samlade kung Valdemar och Absalon sina styrkor i Lund och började därifrån förhandla med skåningarna. Kungen hade hoppats på uppbackning från det allt mäktigare borgerskapet i Lund, men fick till svar att han inte kunde räkna med detta utan att ge eftergifter på skatterna i staden. Till slut gav kung Valdemar och Absalon temporärt efter på allmogens krav på att upphöra indrivandet av tiondet och stridigheterna avtog för en tid.⁹⁷

Den 12 maj 1182 dog Valdemar den store på Vordingborgs slott, på södra Själland, till följd av sjukdom. Den siste att göra ett försök att bota kungen var, enligt Saxo, den skånske läkaren Johannes. Efter att det verkat som om kungen var på bättringsvägen vände situationen tvärt och kung Valdemar dog. Saxo bedyrar som en sann kyrkans man att det därmed var ”tydeligt beviste hvor lidt man skal stole på lægernes hjælp”.⁹⁸ Att Johannes var från Skåne spelade säkert en roll i denna fastställning. Vidare berättar Saxo hur nyheten om kungens bortgång mottogs i Skåne: ”befolkningen i Skåne begejstret over kongens død, der betød at de nu igen havde friere tøjler til deres frækheder.”⁹⁹ Efter Valdemars död tog hans son Knut VI (reg. 1182-1202) över kronan och skåningarna såg sin chans att återuppta det företag man hade påbörjat två år tidigare – ”at forsvare deres frihed.”¹⁰⁰ Denna gång beskriver Saxo upproren som ännu mer brutala. Den skånska allmogen plundrade och brände ner stormännens gårdar. Några av stormännen ska ha blivit så rädda för att få sitt leverne nedbränt att man lät den vildsinta allmogen plundra fritt i utbyte mot att de lät bli att bränna deras gårdar. Skåningarna hade lärt sig från tidigare uppror att man i längden inte kunde förskansa sig de framgångar man kämpat för utan en ledare. Därför tillkallade allmogens huvudmän en man vid namn Harald, från Sverige, till att bli upprorsmakarnas ledare. Denne Harald (enligt Wetterberg med tillnamnet Skreng¹⁰¹) var enligt Saxo av kunglig härkomst och beskrivs av Saxo som:

[...] både småt begavet og talehæmmet – kort sagt: aldeles uegnet til at være konge eftersom den fine afstamning ver den endeste kvalifikation han var udstyret med, såvel fra naturens som skæbnens side.¹⁰²

⁹⁷ Wetterberg 2016, s. 415-416.

⁹⁸ Saxo Grammaticus, 15:6:9.

⁹⁹ Saxo Grammaticus, 16:1:2.

¹⁰⁰ Saxo Grammaticus, 16:1:2.

¹⁰¹ Wetterberg 2016, s. 417.

¹⁰² Saxo Grammaticus, 16:1:3.

Ju närmare i tid till Saxos författande vi kommer, ju oftare beskriver han specifika personer och deras personliga fel och brister. I sedvanlig ordning är den bild han återger av de med skåningarna samarbetande männen uteslutande negativ.

De följande stridigheterna blev relativt kortvariga. Både den skånska allmogen och deras motståndare hade hoppats på uppbackning från borgarna i Lund. Men dessa höll portarna stängda för såväl allmogen som de på motsatt sida stridande stormännen. Istället lär borgarna ha beskådat oroligheterna inifrån staden för att sedan

holde med dem der vandt. Og så snart de så hvem der havde heldet med sig, gav de sig til at håne de besejrede som om det var dem selv der havde sejret, og smykke sig med andres tapre bedrifter af bar grådighed efter berømmelse og bytte.¹⁰³

Att de lundensiska borgarna inte gick att lita på har Saxo gjort klart tidigare. Om borgarna i Lund generellt sett gick under Saxos negativt laddade begrepp *skåningar* är oklart, men hans sätt att beskriva dem som feiga och oberäkneliga pekar därhän.

Absalon lyckades genom att hålla ännu ett ting med skåningarna och med hjälp av sin nu välkända diplomatiska förmåga avstyra det åter begynnande upproret. Detta trots att skåningarnas armé var betydligt större än Absalons. Harald flydde tillbaka hem till Sverige och blev ålagd med böter för hans gärningar. Saxo är tydlig med att det är Absalon som är anledningen till det fredliga utfallet. Efter att kungen fått de glada nyheterna om att hans folk hade segrat i Skåne gav han sitt godkännande till att det var fritt fram att plundra och bränna Frosta härad. Absalon såg framför sig hur denna sortens hämnd inte skulle helga ändamålet av fred i Skåne och övertalade kung Knut till att dra tillbaka godkännandet.¹⁰⁴ Absalon hade nu på egen hand vunnit segern över den upproriska allmogen. Dessutom var det tack vare Absalon skåningarna nu kunde känna tillit till den danska övermakten. För en gångs skull valde man att på Absalons initiativ avstå från att hämnas på skåningarna och därmed bereda vägen för en fredlig framtid:

Deres [Absalon och Knut] eksempel gav også de øvrige skåninger håb om tilgivelse, og med kærlig støtte fra Absalons side opnåede også de kongens barmhjerighed. Knud gav ved den lejlighed en enestående prøve på sin mildhed og besindighed ved på en enkelt vens forbøn at give afkald på den hævn som de alle havde gjort sig fortjent til ved deres forbrydelse.¹⁰⁵

¹⁰³ Saxo Grammaticus, 16:1:6.

¹⁰⁴ Saxo Grammaticus, 16:1:8.

¹⁰⁵ Saxo Grammaticus, 16:2:2.

Sammanfattning och slutsatser

Mitt syfte med denna undersökning har varit att, över den tid källan behandlar och utifrån ett antal aspekter, belysa Skånes och skåningarnas roll i Saxo Grammaticus verk *Gesta Danorum*. I forskningsläget har jag påvisat en brist på specifik forskning kring Skåne och skåningar inom den tidigare Saxo-forskningen och min ambition har varit att bidra till att fylla denna lucka. Litteraturen som skrivits om ämnet har fungerat som ett bollplank för att ge läsaren den kontext som är nödvändig för att förstå sammanhanget i mina slutsatser. Med hjälp av det teoretiska ramverk jag använt mig av har jag genomfört min kvalitativa textanalys på ett fördelaktigt sätt och som låtit mig studera Saxo på ett djupare plan. Jag ska nu presentera de resultat min undersökning har visat, med tillhörande slutsatser.

Kungens makt i Skåne pendlade under den undersökta tidens gång. Den i särklass avgörande faktorn för etablerandet av en stark kungamakt var användandet av kristendomen som ett maktverktyg och med det en institutionaliserad kyrka. Med hjälp av ett kraftigt utökat kyrkobyggande och ett med tiden väl etablerat samarbete mellan kungamakt och kyrka, kunde kungarna utöva en ny sorts institutionaliserad makt som inte förekommit tidigare. Som exempel på detta kan nämnas de återkommande försöken, av bland annat Knut den helige, att bland den skånska befolkningen införa skatter i form av tionde. Lars Hermansons forskning om vikten av de personliga vänskapsbanden mellan kungar och biskopar har här gett ytterligare en dimension av denna aspekt. Vidare har visats att Skåne under 1100-talet faktiskt vid ett flertal tillfällen hade egna kungar i Erik Emune, Oluf Haraldsen, Sven Grathe samt Harald Skreng. Den auktoritativa makt och inflytande dessa skånska kungar faktiskt besatt går dock inte att utläsa från ett så vinklat källmaterial som *Gesta Danorum*, men kan med fördel fungera som infallsvinkel i framtida forskning.

Stormännen och storböndernas maktställning varierade under den undersökta tidens gång, men var generellt sett hög. Jag ansluter mig till Aksel E. Christensen som påvisat att de lokala tingen fortfarande fungerade som de viktigaste maktarenorna under 900- och det tidiga 1000-talet. När en ny övermakt bestående av en samarbetande kungamakt och kyrka etablerades, ruckades stormännens gamla maktpositioner och den gamla ordningen urholkades. Den upphöjda position man tidigare haft tack vare sina jordtillgångar ifrågasattes på ett helt annat sätt. Detta bidrog till en betydligt mer spretig grupp skånska stormän, som ofta vände kappan efter vinden. Ibland stod man på sitt *folks* (läs skåningarnas) sida, för att i nästa skede övergå till att stå på kungamaktens sida. Det kan utläsas en ambivalens i Saxos sätt att beskriva de skånska

stormännens sätt att agera gentemot övermakten. Birgit Sawyer menar att det hon kallar *landskapspartikularismen* var betydligt starkare och mer närvarande under hela den undersökta perioden än vad Saxo vill framställa det som. Med andra ord; skåningarna var mer skåningar än danskar. I stormännens fall håller jag inte med Sawyer i hennes resonemang. Min slutsats är; att när de skånska stormännen såg sin makt fråntas dem, agerade de på det sätt som ansågs mest fruktbart för deras eget vidkommande. Vilken sida i olika konflikter man hamnade på utifrån dessa ställningstagande spelade mindre roll.

De kyrkliga auktoriteterna får stort utrymme i Saxos verk. Han skrev på uppdrag av en kyrkans man, vilket också färgat av sig i hans sätt att beskriva den danska historien. Till en början var de från England och det Tysk-romerska riket utsända missionärernas främsta uppdrag att sprida den kristna tron till hedningarna i Norden. När Eginio år 1065 blev ensam biskop över Skåne tog kyrkans makt fart på allvar. Jag har diskuterat huruvida denna föreslagna etablering verkligen var så genomgående som Saxo vill beskriva den. Kurt Johannesson har poängterat vikten av att ta i beaktande Saxos kyrkovänliga tendens i hans sätt att skriva. Med detta i åtanke menar jag att den institutionella etablering kyrkan genomförde i själva verket gick betydligt långsammare, trots det flitiga kyrkobyggandet, i synnerhet på landsbygden. Denna slutsats stärks av det våldsamma motstånd som uppstod vid de otaliga försöken att pålägga den skånska befolkningen krav om tionde, samt av att Saxo skriver att det är *lundensarna*, inte *skåningarna*, som under sekelskiftet 900-1000 håller gudstjänster i deras egen kyrka. Fenomenet kan förklaras med vad Thomas Denk kallar *apolitisk kultur*, vilket i detta fall innebär att mentaliteten hos den skånska befolkningen helt enkelt inte hängde med i de politiska förändringar som kyrkans intåg innebar. Denna latent liggande friktion gestaltar de skånska kyrkliga auktoriteternas politiska makt. De återkommande oroligheterna och upproren som blossade upp i Skåne, menar jag, oftast kan härledas till att de kyrkliga auktoriteterna 1: gick för fort fram och 2: tog för givet att deras makt, med kungamaktens hjälp, utan vidare kunde appliceras på hela den skånska befolkningen.

Böndernas ställning framställs under den första delen, fram till Valdemar den stores och Absalon Hvides tid, som relativt maktlös när det gäller politiska företaganden. Man stod underkuvade stormännen i landsbyarna och hade till synes inte mycket att säga till om. Saxo är dock noga med att poängtera att även om skåningarna är ett annat folk, är de ändå en del av det danska riket. När utrymme ges till bönderna som grupp är det allt som oftast i form av uppror, motstridigheter eller på andra sätt negativa sammanhang. Att Saxo angriper bönderna med personligt nedvärderande formuleringar visar på ett förakt gentemot skåningar på ett personligt

plan. Detta går tillbaka till Kim Esmark och Kasper H. Andersen, som visat hur en djupare läsning kan avslöja den själländskvänliga tendens utifrån vilken Saxo förväntades skriva. Detta märks dels i frågan om olika folkslag, men även i frågan om olika sociala skikt. På Saxos egen tid, under Valdemar den stores och Knut VI:s regeringstid, blossade de skånska bondeupproren upp som värst, vilket likväl kan ha satt avtryck i Saxos sätt att beskriva föregångna oroligheter i Skåne.

Under Valdemar den stores och Absalons Hvides tid tycks den skånska allmogen blivit betydligt mer självmedvetna om sin plats i det politiska maktspelet. Istället för att sätta sig upp och göra motstånd mot enskilda handlingar eller beslut tagna av övermakten, började man nu slåss för sin *frihet*. Böndernas höjda status tar sig uttryck i deras politiska handlande; man knyter politiska allianser – ibland med kungamakt, ibland med ärkebiskopar och ibland med stormän. Det väsentliga är att bönderna nu hade blivit medvetna om deras maktpolitiska roll, vilken man också började utnyttja. Samtidigt vill Saxo visa att skåningarna minsann var underkuvade den danska övermakten genom att beskriva hur skånska trupper och flottor kontinuerligt inkorporeras och användes i olika danska fälttåg utomlands.

Generellt sett framställs Skåne och skåningar av Saxo som besvärliga. Såväl inom det politiska maktspelet som på ett personligt plan nedvärderas skåningarna. Jag har presenterat att detta personliga förakt skulle kunna förklaras i Saxos positiva inställning till Själland och de själländska maktspelarna – Skjalmgrupperingen. Karaktäristiskt för förändringar i ett områdes politiska kultur, enligt Eva Österberg, är de långsiktiga mönster som långsamt förändras. På en mikronivå ändrades det politiska handlandet under periodens gång; bönderna blev självmedvetna och började allt oftare ta ställning och stå upp för sin sak, stormännen förskansade sig förhandlingens konst, biskoparna tog steget in i den världsliga politiska arenan och kungarna tvingades att kompromissa. På en makronivå menar jag att den politiska kulturen under den undersökta perioden förändrades till att på ett positivt sätt föra den danska riksbildningen framåt. På 250 år gick det danska riket från att knappt kunna kallas ett rike, till att hamna i startgroparna till byggandet av nationen Danmark. Detta gjorde man genom att gå från ett primitivt sätt att lösa konflikter, till att förhandla och kompromissa över de sociala gränserna. En ny politiskt sofistikerad ordning var född.

Som visat i teoridelen fungerade Saxo som politisk aktör i framför allt två avseenden; som avspeglade och som påverkande. Att Saxo genomgående skildrar de med kyrkan samarbetande kungarna på ett positivt sätt avspeglar den politiska kultur han själv levde i och förespråkade. Att han tar denna ordning och applicerar på tidigare historiska kungar som ett fruktbart

styrelseskick, visar att det är detta mönster han vill framställa som det föredragna. De skånska stormännen avspeglas som opålitliga så länge de inte stod på centralmaktens sida. Saxo skildrar ofta kyrkliga auktoriteter som får rycka in och skipa lugn och samförstånd i olika konflikter, vilket visar på en vilja att legitimera de kyrkliga auktoriteternas (läs Hvideättens) framfart och etablering i Skåne. Att Saxo genomgående i historien beskriver de skånska bönderna som besvärliga kan också läsas som en avspegling av hans egen tids omfattande bondeuppror. Genom att genomgående beskriva de skånska bönderna som upproriska, vill Saxo påverka läsarens uppfattning av bråkmakarna som i behov av ledarskap. Han ville alltså befästa den inslagna vägen av en europeisk kristen monarki med en tydlig hierarkisk social ordning.

För vidare forskning i Skånes roll inom ramen för det danska riksbygget skulle man med fördel kunna dyka ner djupare i samarbetet mellan de olika sociala skikten i Skåne. Djupdykande studier i det dynamiska samspelet mellan exempelvis de skånska stormännen och ärkebiskoparna eller det mellan de danska kungarna och ärkebiskoparna, hade gett en djupare kunskap i den politiska mentalitet som föranledde förändringarna som påvisats ovan. Ytterligare källmaterial hade här med fördel kunnat vävas in för att få en mer nyanserad uppfattning. Exempel på alster som kunnat användas för att få en mer mångfaldig angreppsvinkel är Roskildekrönikan, alster skrivna av Adam av Bremen och Svend Aggesen, samt krönikor från våra Nordiska grannländer.

Litteratur och källor

Litteratur

- Andersen, Kasper H., "Fædreland og folk i *Gesta Danorum* – studier i Saxos anvendelse af *patria* og *natio*": Andersen, Per & Heebøll-Holm, Thomas K. (red.), *Saxo og hans samtid*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2012.
- Andersson, Ingvar, *Skånes historia till Saxo och skånelagen*, Norstedt, Stockholm 1947.
- Berglund, Louise & Ney, Agneta, *Historikerns hantverk: om historieskrivning, teori och metod*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund 2015.
- Christensen, Aksel E., *Kongemagt og aristokrati: epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse indtil unionstiden*, Munksgaard, København 1945.
- Denk, Thomas, *Politisk kultur*, 1:a uppl., Liber, Malmö 2009.
- Esmark, Kim, "Humbug eller hellig handling? – Saxos ritualer": Andersen, Per & Heebøll-Holm, Thomas K. (red.), *Saxo og hans samtid*, Aarhus Universitetsforlag, Aarhus 2012.
- Gustafsson, Harald, *Skåne i Danmark: en dansk historia till 1658*, Makadam, Göteborg 2008.
- Harrison, Dick, *The age of abbesses and queens: gender and political culture in early medieval Europe*, Nordic Academic Press, Lund 1998.
- Hermanson, Lars, Vänskap som politisk ideologi i Saxo Grammaticus *Gesta Danorum*, *Historisk tidskrift*, 2003:4.
- Johannesson, Kurt, *Saxo Grammaticus: komposition och världsbild i Gesta Danorum*, [Lärdomshistoriska samf.], Uppsala 1978.
- Kværndrup, Sigurd, *Tolv principper hos Saxo: en tolkning af Danernes bedrifter*, Multivers, København 1999.
- Sawyer, Birgit, Saxo-Valdemar-Absalon, *Scandia: Tidskrift för historisk forskning*, (51:1) 1985.
- Stille, Arthur, *Saxos skånska stridsskildringar*, KVHAA, Stockholm 1922.
- Strand, Birgit, *Kvinnor och män i Gesta Danorum*, Historiska institutionen, Göteborgs universitet., Diss. Göteborg: Univ., Göteborg 1980.
- Weibull, Curt, *Saxo: kritiska undersökningar i Danmarks historia från Sven Estridsens död till Knut VI*, Diss. Lund: Univ., Lund 1915.

- Wetterberg, Gunnar, *Skånes historia I 11500 f.Kr.-1375 e.Kr.*, Bonnier, Stockholm 2016.
- Zeeberg, Peter, "Translating Saxo": Nyberg, Tore (red.), *Saxo and the Baltic region: a symposium*, University Press of Southern Denmark, Odense 2004.
- Österberg, Eva, "Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige: konflikt - kompromiss - politisk kultur", *Scandia*, Lund (55) 1989.
- Österberg, Eva, "Vardagens sträva samförstånd": Broberg, Gunnar, Wikander, Ulla & Åmark, Klas (red.), *Svensk historia underifrån [1] Tänka, tycka, tro*, Ordfront, Stockholm 1993.

Källor

- Saxo Grammaticus & Mortensen, Lars Boje, *Saxos Danmarkshistorie*, 2. udgave, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 2015.